

אני הוא הזר

האנשים שעזבו את הארץ מחפשים את הצורה של הכד. הם מביאים את השברים ורוצים להרכיב מהם דבר אחר, חדש. אולי הם בכלל מחפשים דבק. השאלה היחידה היא שאלת העברית, כי צריך מקום להניח אותה — אבל לא כמו שמניחים גווייה בקבר, אלא כמו שמניחים פרח באגרטל.

בשלהי 2019 עזבתי את הדירה ההיא ביפו על קירותיה הגבוהים, על האור ששטף בה את רצפת הבטון, על בליל קולות המואזין והכנסיות, שהעלו על דעתי ריחות של ארץ אחרת. קמתי ועשיתי לי גולה חדשה, הפעם בברלין.

שלוש שנים ומשהו אני כאן. בשלוש שנים הייתה מגפה והתחילה לדבור אינפלציה בעקבות המלחמה באוקראינה ומשבר האנרגיה. אבל למרות התזזית, נדמה שאירופה תמיד עומדת. ישראל מיטלטלת בין קיום לא־קיום, והחיים בה נדמים תמיד תלויים על בלימה, בסכנה תמידית. אומרים שזה יוצר איזו בערה יצירתית בקרב האנשים. אבל כל דבר קשה כל כך, על כל דבר צריך להילחם.

באירופה, זו שאני חווה לפחות, יש איזו יציבות של שנים ושל תרבות ושל שפה, יש דברים שרירים וקיימים, יש מרחב ורצון ללמוד משגיאות, לקרב בין העמים ובין התרבויות. היציבות הזאת מאפשרת לבנות דברים לאט ובטוח. היא מאפשרת פנאי ויכולת להרהר, לברוא דברים מן ההתחלה בלי אלתור ובלי ניצול. אולי יש בה גם משהו שאנן ובוודאי גם אילים.

בברלין אני עושה שימוש כמעט יומיומי במיומנויות שבהן ניחנתי כישראלי: נקיטת יוזמה, חשיבה לא שבלונית, חוצפה לפעמים. את התושייה שלי אני מבליע בתוך מבנים תחביריים מנומסים להפליא. לאחרונה יודעת הגרמנית שלי לטפס למשלבים גבוהים, במקרי הצורך. אני מלהטט במשלבים האלה, והם פותחים לפניי דלתות ולבבות במסדרונות האדמיניסטרציה.

כדי שאוכל לאמץ זהות נוספת היה עליי לעמעם מעט את זהותי הצרפתית. הזנחתי את הקריאה בספרות צרפתית, השלכתי מעליי את תחנות הרדיו האהובות ועברתי להקשיב

לדויטשלנד פונק קולטור. לאט-לאט התחלתי לפענח את הדברים, את המילים שבין המילים, את הנימה. הכרתי תוכניות עם שמות חמודים כמו 'לאקוניש אלגנט', הקשבתי לדיווחים מירידי ספרים או פסטיבלי קולנוע, שמעתי קטילות מהדהדות ושבחים מנומקים – תמיד בלשון מלאת תשוקה. עם הזמן התחלתי גם לקרוא עיתונות מקומית.

*

כמו רוב האנשים שמגיעים להתגורר בברלין, גם בן זוגי ואני נדדנו בין כמה סאבלטים. ראשית התגוררנו בפינה אחת של נויקלן ליד פארק האזנהיידה, אחר כך עברנו לשכונה המכונה "האי האדום" בשנברג, מאתיים מטרים מהבית שבו נולדה מרלנה דיטריך. "אי" בלי מים מסביבו, אלא טבעת של מסילות רכבת, ו"אדום" בשל הצביון הפרולטרי המסורתי. עד היום שוררות בין תושביו סולידריות ושותפות גורל, שבעינינו הישראליות גובלות כמעט בתימהונו. בבניין שלנו, למשל, כמעט לכל השכנים היה מפתח לדירתנו, ועד מהרה התברר לי לחרדתי כי המפתח שלנו פותח מנעול של דירה נוספת בבניין, וגם להיפך. אחרי כמה חודשים ב"אי האדום" שבנו לנויקלן, הפעם ליד תעלת לנדוור. שם עבר עלינו הסגר הראשון בשוטטות יומיומית לצד התעלה באזורים הפראיים שלה, לאורך הקו שבו עברה חומת ברלין. לאחר נפילת החומה נשתלו שם עצי סאקורה במימון נדבנים יפנים, כמנחה לעיר.

פריחת הסאקורה באביב 2020 הייתה מהמחזות המרהיבים שראיתי בחיי, וככל שהייתה בוהקת כך הייתה קצרת מועד: למחרת כבר כיסו העלים המעוכים את השבילים. הקיץ בא. קיץ ברלינאי ראשון: התפכחות. רציתי לפקוד את האגמים, אבל גשם ירד כמעט בלי הפסקה. הייתי ספון בדירה ששכרנו מאמנית ברלינאית ילידת רוסיה שגדלה ביוון ונסעה לכמה חודשים לברזיל. על הקירות היה תלוי זוג אופניים שבמשך חודשים רציתי לנתק ממקומי. לא ידעתי אם הם לשימוש, או שמא זאת אמנות. את הקירות כיסו יצירות מעשה ידיה של בעלת הבית, למשל משטח ממוסגר המכוסה בפולים צפופים של שעועית שחורה, ומשטח אחר המכוסה בפולים של שעועית לבנה.

בכל שבוע הנחיתי אירועי שירה בזום מטעם 'הו!'. אלפי אנשים צפו בהם. הראש היה בישראל. הגוף היה נטוע בברלין. בחוץ ירד גשם במשך רוב הימים בחודש יולי. חודש אוגוסט היה חם מאוד. בסתיו כבר התבשרנו על סגר חדש. את הסגר החורפי העברנו בדירה זמנית נוספת, ברחוב מרינגדאם הסואן. מכיוון שלא היו בעיר מבקרים יכולנו לשכור דירה המיועדת לרוב לאנשי עסקים. במשך חודשי הסגר והכפור התגוררנו בתוך ממלכה של נברשות זהב מחרידות, פיתוחים על התקרה, מראות מנוכרות ויצירות אמנות גרועות שנקנו בסכומי עתק. הבילוי היומי היה הביקור בסופרמרקט. פה ושם פגשנו חבר: אסור היה להתגודד. רק בערב ראש השנה האזרחית אפשרו השלטונות לפגוש עד חמישה אנשים מחמישה משקי בית שונים, בטיעון הרשמי ש"ברלין היא עיר קווירית, וכל אדם יכול להחליט מהי משפחה עבורו". אפילו בימים הקשים ביותר של הסגר היו פתוחים על פי חוק שלושה סוגי עסקים: תחנות דלק, סופרמרקטים וכן חנויות ספרים. הנימוק הרשמי: "חנויות ספרים הן תחנות דלק לנפש".

אמרתי לעצמי, זאת עיר שאני אוהב.

המשיכה שלי לתרבות גרמניה התחילה כבר לפני עשרים שנה, בשנות מגוריי בפריז. דווקא שם, בחברה שהיחס שלה לתרבות גרמניה נע בין אדישות לתיעוב, התחלתי ללמוד את השפה. שוב ייחלתי למחזות אחרים. בגולת פריז התחלתי לרקום לעצמי גלות אחרת. הרבה חשבתי אז על הביטוי הצרפתי שפירושו "געגועים למולדת", אבל מילולית מובנו הוא "הכאב של הארץ". ובניגוד לצרפתית, שפת אמה של אמי (סבתי היא ילידת קהיר), הגרמנית היא שפה שבחרתי לעצמי. היא שפה שכולה עבורי חופש.

בביקורי הראשון בברלין, אי-אז בשנות פריז, קנינו גלויה שאחר כך תלינו מחוץ לדלת דירתנו בפריז. על הגלויה נראו ארבעה גברים חבושי כובע גרב, לצד הכיתוב: Neue Männer braucht das Land! – "הארץ זקוקה לגברים חדשים!"

השכנים הצרפתים, שגם כך לא יזמו איתנו קשר כלשהו והסתפקו במנוח ראש כלפי זוג ההומואים הזרים שהיינו, ניתקו איתנו כל קשר עין מיום שהגלויה הזאת נתלתה על הדלת. ואילו נציגה של עדי יהוה שהתמידה להתייצב מדי שבוע ולהקיש על דלתנו, הוסיפה לחבילת הפרוספקטים שלה גם חומרים בגרמנית.

כתושב חוזר בארץ, בחזרה מגלות פריז, למדתי יידיש בקורס הקיץ של אוניברסיטת תל אביב. הגרמנית הודחקה למקום נסתר בהווייתי. לאחר מכן נאחזתי בתל אביב בזהותי הלווטינית-צרפתית, פרסמתי רומן בצרפת, חייתי בין העברית ובין הצרפתית. רק שנים אחר כך שבתי אל הגרמנית. בדלת הקדמית.

בחודשי הסגר הקפואים בברלין, בממלכת הנברשות, התחלנו ללמוד גרמנית אצל מורה פרטי. דירתו הייתה שקטה וטבולה באור. מרגע שחציתי את סף המבואה של הדירה, היה עליי לדבר בגרמנית בלבד. "מה שלומך, משה?" חשתי כיצד מוחי משתנק ועשן יוצא מאוזניים. לבסוף אמרתי שהכול אצלי בסדר. חלצתי את הנעליים והלכתי ליטול את ידיי בשירותי האורחים. במשך השיעור ישבתי והתבוננתי בחלון. היו ימים שבהם עופפו בו פתותי שלג. ימי החורף היו בעלי מרקם בלתי ידוע ועוררו בי תחושה של זרות. קירות חדר העבודה שבו ישבנו היו מכוסים באצטבאות ועליהן ספרים בגרמנית ובאנגלית. עיניי בהו בשדרות הספרים וניסו לפענח את הכתוב, בעת שהמורה הלך למטבח ושב ממנו עם חליטת ג'נג'ר ועוגיות מעשה ידיו. הוא הניח את העוגיות על השולחן והכריז: "אפס אחוזי שומן!" טבלתי עוגייה בספל, וחתיכה ממנה התפוררה לתוך החליטה.

המורה ישב וחיכה למוצא פי. רציתי לספר לו על הדברים שעברו עליי בשבוע החולף. בחזיונות שראיתי שטו ברבורים בתעלת לנדור, סנאים הטמינו אגוזים באדמה, עצים ניטעו ונשאו איתם ריחות של ארץ זרה. הטבע והעיר היו בחיכוך תמידי, והמפגש ביניהם ריתק אותי וגם נטע בי פחד.

המשכתי לקרוא בספרים ולהשתומם מהסדר שבו הובאו המילים בפניי. היה עליי לחכות עד לסוף המשפט כדי לדעת מה הפועל המניע אותו. הסיפא כיוון לאחור את מהותם של הדברים, כמוהו כזמן מתעתע המתקדם בצעדים הפוכים וזורע שינויים בעבר. לפעמים הופיעה בסוף המשפט התחילית של הפועל, וביטלה את כל הנאמר לפניה.

המורה מזג לי עוד חליטה. הוא הושיט דף עם נטיות השם ואמר: "זה התנ"ך שלך". שוב ושוב איבדתי את הדף ומצאתי אותו. היו לו דרכים משלו להיעלם ולהגיח, כאילו היה יהלום עתיק המחליט על דעת עצמו מתי יביא קללה לבעליו ומתי ישית להם ברכה. בעת שאמרתי דבר שגוי היה המורה מתקן אותי במבטא בווארי מוגזם בכוונה. כשצדקתי הוא זיכה אותי במחמאות: "זפרלוט! מיין ליבר שול!" אבל למרות המחמאות הללו, שהוגשו אף הן על דרך הגוזמה הארכאית במתכוון, כמעט לא העזתי לפצות את פי.

ללמוד שפה חדשה פירושו לחייב את החניכיים ואת השיניים לנוע בכיוון מסוים, חדש, ואת השפתיים להיסגר ולהיפתח כך ולא אחרת. ללמוד שפה פירושו בהכרח להיות מושא לגלוג, לפחות בהתחלה. הלשון מלעלעת ודוחקת בקול, שייצא ויספר סיפור. שיפוש קובלנה או יבטא תשוקה. הסיפור נחבט בקירות ובסוף יוצא, אבל משהו נשאר ממנו בתוך הגוף ונספג בהכרה ומשאיר שקעורית של עיצורים, של מחשבות, לפעמים פשוט הד. השקעורית הזאת היא כמו בית גידול, היא צמר גפן טבול בנוזל, שעליו מתפתחת תרבות. השפה היא חידקים, אבל היא חידקים בריאים. אני זקוק לה כי היא הופכת אותי לחסין, לא למת. ואף שאומרים שמוות וחיים ביד הלשון – לא בגלל השפה אני אמות.

יום-יום קראתי את הטקסטים מתוך ספר הלימוד ורשמתי לעצמי מילים חדשות בטבלה. הטקסטים עסקו בעולם הפרסום, בעולם האופנה, ואפילו כשכבר עסקו בספרות הם היו גדושים בנתונים סטטיסטיים ובגרפים, בפילוחים של מכירות וקהלי יעד. הם היו משמימים, אבל הם יצקו בי ביטחון. אהבתי לשלוף מתוכם את המילים, להוציא אותן מהקשרן, לכתוב לעצמי משפטים חדשים ולבהות בהם. אהבתי לעקור חלקי מילים מתוך המילים המולחמות זו לזו, לבלוש אחרי החלקים הללו, לעקור חלקי מילה כפי שעוקרים שן באמצעות צבת.

חשבתי על כך שכשהיהודים עזבו את הארצות שלהם – לפני מאה שנה, שמונים שנה, שישים שנה – היה בהם שבר. אם השבר הזה התאחה, לא יצא כלום. אבל היו כאלה שעשו מהשבר של עצמם יופי גדול. הם בנו דבר חדש, שעשוי כמו כד מרהיב, המודבק מחתיכות של כד. הם עשו אֵין מַאֵין. יש מיש.

האנשים שעזבו את הארץ מחפשים לעצמם כיום מקום לא מוחשי – הכי מוחשי – שבו יוכלו להניח את השפה שלהם ואת הזיכרונות שלהם. "הארץ משוועת לגברים חדשים!". הם מחפשים את הצורה של הכד. הם מביאים את השברים ורוצים להרכיב מהם דבר אחר, חדש. אולי הם בכלל מחפשים דבק.

השאלה היחידה היא שאלת העברית, כי צריך מקום להניח אותה – אבל לא כמו שמניחים גווייה בקבר, אלא כמו שמניחים פרח באגרלט.

*

העברית שלי בברלין היא עברית חיה. אני מוקף בדוברי עברית, והשרשרת לא נקטעה. הספרים העבריים שלנו הפליגו מנמל חיפה לנמל המבורג וסודרו במדפים בדירתנו החמישית, הקבועה, בקרויצברג. אבל אין לי חפץ בהם – לא בשל זניחת העברית חלילה,

אלא בגלל המעבר מהפרינט לדיגיטל בתום שנתיים של נדודים בין דירות זמניות וחיים על שתי מזוודות.

המגפה דעכה ועונות השנה התחלפו כמה וכמה פעמים עד כתיבת שורות אלה. בקבוצת הוואטסאפ של הבניין מקיימים בני שלל לאומים דיונים סוערים על נזילות בביוב, אופניים שננטשו בחצר הפנימית, אי הפרדת דברי מחזור, או חבילות של אמזון שמחפשות את בעליהן.

אני יושב ומרפרש את הנעשה במולדת. רואה את הצמיגים הבורעים בקפלן ובאיילון. באוזניי מהדהדות קריאות: "בושה! בושה! בושה!". בעיתונות הגרמנית אני קורא על ההפיכה המשטרית בישראל. אני קורא על אנטישמיות בגרמניה – יש או אין. דיונים לגמרי פנימיים, שזר לא יבינם. אני מתחיל להבינם, וכדי לצאת מהפלונטר אני קורא דברים אחרים, למשל את סיפורו של כתב הצייט שהעביר שבוע בחייו עם ביצה, או על הגורילה פאטו, הזקנה ביותר בגני החיות שבעולם, על המוזיקה האלקטרונית שיוצר שר המשפטים הגרמני הר בוכמן בשעות הפנאי ומשחרר לרשת בשם הבמה MB Sounds (יצירתו האחרונה: Memories of Jerusalem), על בשר המיוצר במעבדה ונמכר בסניגפור ובתל אביב ("עוף שנראה כמו עוף ויש לו טעם של עוף והוא קריספי מבחוץ ורך מבפנים"), ובשנת 2040 יתפוס לפי ההערכות כ-40% משוק הבשר.

כשהגעתי לפריז הייתי צריך למלא טופס כדי לקבל ויזה. בראש הטופס היה כתוב: "הזר: _____". והבנתי לחרדתי שאני הוא הזר.

כל כך הרבה שמעתי בישראל על יורדים. על עולים. על תלישות. אבל האם מישהו יכול לחוש תלישות על בשרו, כשכל מה שהוא מכיר זה המקום שבו הוא נולד וגדל – ושב הוא גם גר?

*

באחד מימות החורף קפאו המים בתעלת לנדוור. המוני ברלינאים ירדו אל קו המים והחלו לפסוע על הקרח. היו שגלשו על מחליקים, ולהביהם חרטו בשכבת הקרח. אחרים פסעו בזהירות יד ביד עם ילדיהם, או דחפו עגלות ובהן תינוקות. אזורים מסוימים היו מגודרים בשל סכנה לבקיעת הקרח. סיעת הברבורים בתעלה לא הספיקה להתעופף לארצות חמות יותר. הם מצאו מחסה במאגר מים שהקימה עבורם עיריית ברלין לא הרחק משם, ליד קוטבוטר טור.

רק ברבור אחד לא הספיק לנסוק מן המים. במשך יום או יומיים הוא היה תקוע בקרח, סמוך לשולי התעלה, כעין אופליה מעוקלת צוואר. שלוה מבעיתה וצחורה הייתה נסוכה על דמותו. צווארו נמנע כנגד הקרח, מקורו היה חתום. פיסות מים קפואות רטטו סביב הברבור בתעלת המוות. עיניו היו עצומות, כנפיו היו פרושות לצדדים ולובנו התמזג בלובן המים. העוברים והשבים הניחו עליו פרחים.

כעבור יומיים באו ומשכו אותו משם. מאחוריו נותר מתווה גופו חקוק בקרח. למחרת החלו מי התעלה להפשיר, ודמותו של הברבור התמוססה לתוכם.